

RƏŞİDBƏY ƏFƏNDİYEVİN İRSİNDƏ QADIN TƏHSİLİ MƏSƏLƏLƏRİ

Hüseyn Əhmədov
Akademik

Azərbaycanın qabaqcıl ziyalılarının elmi-pedaqoji fəaliyyətində qadın azadlığı və qadınların təhsili problemi mühüm yer tutmuşdur. Onlar çox yaxşı dərk edirdilər ki, beş-on ziyalı ilə iş görmək olmaz. Qarşıda duran böyük ictimai-siyası vəzifələrin öhdəsindən gəlmək üçün geniş xalq kütləsinin, o cümlədən qadınların savadlanması lazımdır.

Arxiv sənədləri və dövrü mətbuatla tanışlıqdan məlum olur ki, hələ XIX əsrin ortalarından üzü bəri istər Bakıda, istərsə də Cənubi Qafqazın inzibati mərkəzi ilə bərabər həm də mədəni mərkəzi olan Tiflis şəhərində qadınların təhsili qızğın mübahisələrə və müzakirələrə səbəb olmuşdur. Bu müzakirələrdə məsələnin tərəfdarları ilə əleyhedarları arasında gedən mübahisələr barəsində dövrü mətbuatda, o cümlədən rus dilli mətbuatda iri həcmli məqalələr dərc edilirdi. 1896- cı ildə "Qafqaz" qəzetinin 52-ci sayında dərc edilmiş "Tiflisdə müsəlman qadın məktəbi açılması məsələsinə dair" adlı iri həcmli məqalə bu cəhətdən çox xarakterikdir.

Məqalədən məlum olur ki, ölkənin müsəlman əhalisinin qadınları üçün xüsusi məktəb açılması barədə hələ 1883-cü ildə hökümətin razılığı olmuşdur. Lakin keçən müddət ərzində müsəlmanların nadanlıq inamında qalan hissəsi şəriətlə müsəlman qızlarının sivil xalqlara məxsus məktəblərdə oxumasını yol verilməz hesab edirdilər.

Məqalədə bu məsələ barəsində Zaqafqaziya Şeyxülislami ilə Zaqafqaziya müftisi Hüseyn Əfəndinin mövqeyi xüsusi vurğulanır və göstərilir ki, Hüseyn Əfəndi məsələnin əleyhedarlarının fikirlərinin əsassız olduğunu və şəriətə zidd olduğunu göstərmiş, müsəlmanların müqəddəs kitabı olan Qurandan sitatlar gətirərək qızların elm öyrənmələrini, başqa xalqların dilini mənimsəməsini şəriətin vacib hesab etdiyini qeyd etmişdi. Məqalədə deyilir ki, cənab Qayib təsdiq edir ki, təhsil almaq, elm öyrənmək kişilərə nə qədər faydalıdırsa, qadınlara da o qədər faydalıdır və lazımdır.

Məqalənin sonunda o da qeyd olunur ki, cənab Qayıbovun özünün oğlanları və qızları təhsilin rus dilində verildiyi orta məktəblərdə oxuyurlar. Onun böyük qızı üç il bundan əvvəl Zaqafqaziyada qızlar institutunu (1, səh. 2) bitirmişdir (görünür general Əli Ağa Şıxlinskinin həyat yoldaşına işarədir - H.Ə.). "Qafqaz" qəzetinin növbəti sayında (1896, № 44, səh. 2) dərc edilmiş məlumat xarakterli bir yazıda deyilir ki, "Kaspi" qəzetinin yaydığı xəbərə görə Moskva universitetində təhsil almış Həsən bəy Məlikov Zərdabi Bakı qubernatoruna müraciət edərək Bakıda müsəlman qızları üçün rus-tatar məktəbi açmağa icazə verməsini xahiş etmişdir. 3 illik təhsil müddəti olan bu məktəbdə ümumi təhsil fənləri ilə yanaşı, ailə həyatı üçün faydalı olan müxtəlif əl işləri də öyrədiləcəkdir. Müəllimliyə Tiflis "Müqəddəs Nina" qız məktəbini bitirənlər qəbul olunacaq (2, səh. 2).

Azərbaycan maarifçiləri, başda Həsən bəy Zərdabi olmaqla, qadınların ümumi təhsilini irəli sürür və onu qızğın müdafiə edirdilər. Həsən bəy Zərdabi "Əkinçi" qəzetində yazırdı: "Kişilər üçün nə qədər məktəb açsaq da arzu etdiyiniz məqsədə çata bilməyəcəyik. Qadınlar elmdən və təhsildən kənarda qalırlar. Halbu ki, gənc nəslin tərbiyəsində qadın böyük rol oynayır" (3, № 11).

Dövrün məşhur maarifçisi və pedaqoqu olan Firidun bəy Köçərli də bu fikirləri müdafiə edirdi. O, məqalələrinin birində yazırdı. "Müsəlman qız məktəbinin açılması Qafqaz müsəlmanlarının tarixində yeni dövrün başlanğıcı olacaqdır. Belə ki, müsəlman qızları təhsil alması ilə vəzifələrini yaxşı başa düşən evdar qadın və analar meydana gələcəkdir (4).

Böyük çətinliklər olsa da bütün bunlar onunla nəticələndi ki, H.Z.Tağıyevin Qafqaz Tədris Dairəsinə müraciəti, məktəb üçün yeni və müasir bina tikdirməsi, məktəbin illik xərcini öz öhdəsinə götürməsi sayəsində 1901-ci il oktyabr ayının 7- də bütün Qafqazda ilk dəfə olaraq Bakıda müsəlman qız məktəbi meydana gəldi. (5, səh. 376). Bu ilk müsəlman qız məktəbinin müvəffəqiyyəti sonralar Tiflisdə, İrəvanda, Naxçıvanda və başqa yerlərdə də yeni qız məktəblərinin meydana gəlməsinə, xüsusilə də Azərbaycan ziyalılarının qadın azadlığı və qadın təhsili problemi ilə bağlı fikir və mülahizələrin inkişafına bir növ yeni təkan verdi.

Belə ziyalılardan biri də XIX əsrin sonları və XX əsrin birinci yarısında yaşamış məşhur Azərbaycan pedaqoqu və maarifçisi, tanınmış publisist, etnoqraf və yazıçı Rəşid bəy Əfəndiyev idi (1863-1942).

Rəşid bəy Əfəndiyev 1863-cü ildə Azərbaycanın qədim elm və mədəniyyət mərkəzlərindən biri olan Nuxa (Şəki) şəhərində anadan olmuşdur. İlk təhsilini ənənəvi ruhani məktəbində almış, sonralar isə burada açılmış təhsilin əsasən rus dilində verildiyi şəhər məktəbində davam etdirmişdir.

1879-cu ildə Qori şəhərində əsası qoyulan Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasının Azərbaycan şöbəsinə qəbul olunan ilk seminaristlərdən biri olmuşdur. 1882-ci ildə oranı bitirib bir müddət Qutqaşəndə (Qəbələ) açılmış ikisinifli ibtidai məktəbə müdir və müəllim təyin olunmuşdur. Rəşid bəy bu dövrdə həm də Qafqaz Arxeoloji Cəmiyyətlə əməkdaşlıq etmiş, özünün ilk əsərlərini o cümlədən "Nour gölü", "Qutqaşen kəndi haqqında bir neçə

məlumat", "Nuxa qəzasında xalq səhiyyəsi" adlı məqalələrini də burada çap etdirmişdir.

Rəşid bəyin yüksək bilik və savadı tez bir zamanda onun Tiflisdə, sonra isə Qori Müəllimlər Seminariyasında təhsil almış, müəllimlik vəzifəsinə qədər yüksəltmişdir. Qafqaz Təhsil Dairəsinin popeçiteli tərəfindən fərqlənmə medalı ilə təltif olunan Rəşid bəy daha sonralar İrəvan Quberniyasında müsəlman məktəblərinin müfəttişi, Naxçıvanda və Kuban vilayətində qısa müddətli pedaqoji kursların təşkilatçısı olmuş, 1918-1919-cu illərdə Bakıda Müəllimlər Seminariyasının direktoru vəzifəsində, ömrünün sonuna qədər Nuxa pedaqoji məktəbində rus dili müəllimi vəzifəsində işləmişdir. Rəşid bəy Əfəndiyev ömrünü şam kimi xalqın istiqbalı, istiqlalı, tərəqqisi və milli mədənyyətinin inkişafı yolunda əritmişdir (7, səh. 29).

Rəşid bəy Əfəndiyev 1942-ci il avqust ayının 31-də doğma şəhərində 79 yaşında vəfat etmişdir. Onun yaşadığı ev ölkəşünaslıq muzeyinə çevrilmişdir.

Onun pedaqoji görüşlərində dövrünün təlim-tərbiyə sisteminin bir sıra məsələlərinə aid maraqlı və bu gün də əhəmiyyətini itirmiəyən cəhətlər vardı. Onlardan biri də qadın azadlığı və qadın təhsili problemidir.

R.Əfəndiyev təhsil və elm öyrənmək məsələsində qadınların kişilərlə bərabər hüquqa malik olmasını qızğın müdafiə etmişdir. Bu məsələ onun pedaqoji görüşləri içərisində mühüm yerlərdən birini tutur. Onun qadın azadlığı və qadın təhsilinə aid fikirləri 1914-cü ildə nəşr etdirdiyi "Arvad məsələsi" adlı məşhur kitabında və bir sıra məqalə, şeir və hekayələrində öz əksini tapmışdır.

O, dövründəki qadın əsarətini görmüş, qadınları əsarətdə saxlayanlara, onların təhsil almasına mane olanlara qarşı barışmaz mübarizə aparmış və qadınların cəhalətdə qalmasını böyük "uçurum" və "fəlakət" hesab etmişdir. R.Əfəndiyev qadın azadlığı və təhsili məsələsində öz sələflərinin ideyalarını davam etdirmişdir.

Məşhur din xadimləri Şeyx-ül-İslam və müfti kimi, Rəşid bəy də qadın azadlığı və qadınların təhsili məsələsini "Qurani-Əzimşan"ın və şəriətin tələbləri və peyğəmbərimizin işlətdiyi və söylədiyi hədislərlə izah etmişdir. Əsərin müqəddəməsində deyilir: "Müsəlman olan şəxs gərəkdir ki, tutduğu əməlini şəriətə uyğunlaşdırsın". Lakin "camaatlarımız arasında şəriətimizdən xəbəri olmayan bir para bidətlərimiz (köhnə fikirli adamlarımız-H.Ə.) vardır ki, məzərrəti (zərərləri) həddən aşıb, hələ də islam aləminin başına böyük-böyük müsibətlər gətirməkdədirlər..." Onun fikrincə bu köhnə fikirli adamların günahlarından biri də analarımızı və bacılarımızı, arvadlarımızı və qızlarımızı avam saxlayıb elmdən faydasız qoymaq və bələliklə onları heyvan dərəcəsinə endirib şəriətdən və mərifətdən məhrum etməkdir. Müəllifin fikrincə belə analardan törəyən övlad da analarına bənzəyəcəklər. Müəllif daha sonra deyir ki, təbiətin qanunu belədir ki, xoruzdan və toyuqdan qızılquş və tərlan törəməz. Tülküdən və çaqqaldan aslan və pələng törəməz" (6, səh. 1).

O, qadınların elm öyrənməsinin

əhəmiyyətini gənc nəslin tərbiyəsi ilə əlaqələndirir və göstərir ki, qadınların savaddan, elmdən məhrum olması onların övladlarının inkişafına da mənfi təsir göstərir.

Rəşid bəyin fikrincə hər hansı bir xalqın mədəni cəhətdən tərəqqi etməsi və xoşbəxtliyi həm də qadınların savadlı olmasından asılıdır. O, yazmışdır: "Təcrübə ilə isbata yetmişdir ki, hər millətin, hər bir tayfanın səadəti və xoşbəxtliyi arvadların dərəceyi-elmiyyəsindən asılıdır".

R.Əfəndiyev qadın azadlığı və qadın təhsili məsələsini onların çadranı atması ilə əlaqələndirir. O göstərir ki, bütün yer üzündə yaşayan arvadların hamısı üzlərini örtürsə, onda bizim arvadların da üzlərini örtmələri vacibdir. Çadıra məsələsində Rəşidbəy kişilərin müdaxiləsinin əleyhinə çıxaraq yazmışdır: "Üz arvadlarındır, açmaq və örtmək haqqı dəxi arvadlara məxsusdur".

Rəşid bəyin fikrincə ana təbii tərbiyəçidir. O, göstərir ki, uşağı bəsləyən, onun qayğısını çəkən, onu tərbiyə edən, elmi-hali öyrədən, halal və haramı ayırd edən anadır. O, qadınlara bəzəyə-düzəyə, zərə-ziynətə uymamağı tövsiyə edir. Onun fikrincə qadının ən böyük bəzəyi onun ailəsi və düzgün tərbiyə etdiyi uşaqlar olmalıdır. R.Əfəndiyev "Ana kimdir" şeirində kişilərə müraciət edərək deyir ki, sizi doğanı, yedirdib, içirdən, hər cür bəlalardan qoruyan, qayğınıza qalan Anadır. O yazmışdır:

"Kim sizi hifz edir bəlalardan?
Əl çəkib qövmi əqrabalardan,
Qaçmayıb cövrüdən-cəfalardan,
Qara günlü, yazıq, cavan ananız.!
Cani-candan sizə yanan ananız!"(6, səh. 2)

O, qadınları başa salırdı ki. Sizin Nüşabə və Şirin kimi, qəsbkar şahlarla vuruşan, öz haqqını və namusunu qəhrəmanlıqla müdafiə edən çox ağıllı əcdadınız olmuşdur. Siz də onlar kimi azad və qəhrəmancasına mübarizə aparıb haqq və hüququnuzu müdafiə edin.

Rəşid bəy şəriətdə anaların dərəceyi-elmiyyəsini də göstərir.

O yazırdı ki, bir gün Rəsullahın (s.ə.s.) hüzuruna bir ərəb gəlib sual elədi: "ya nəbiyyən, mən dünyada yaşadıqca bacardığım yaxşılığı və ehsanı kimə eləyim?" Peyğəmbər buyurdu: anana. Yenə ərəb soruşdu: sonra kimə eləyim? Peyğəmbər buyurdu: Sonra yenə anana elə. Ərəb bir də soruşdu: Peyğəmbər yenə cavab verdi: yenə anana elə. Ərəb dördüncü sual elədi və salavatullah bu dəfə cavab verdi: atana elə".

İş bu hədisi-şərifdən görünür ki, şəriətdə ananın hörməti və xidməti üç və daha çox dərəcədə atanın hörmətindən və xidmətindən artıqdır. Analar arvad taifəsinə, atalar kişi taifəsinə mənsub olduqları üçün arvadların kişilərə nisbətən artıq dərəcələrə layiqincə hörmət və müdafiə edilmələri açıq izah edilmişdir.

Bu barədə başqa-başqa hədislər dəxi vardır, məsələn:

Behişt analarınızın ayaqları altındadır.

Cənnətdən müqəddəs və behiştdən ali Haqqtəala nə bu dünyada və nə axirətdə bir şey xəlq etməməsi cümlənin məlumudur. O müqəddəs məkanda övliyaların və başqalarının gözəl məqamları vardır. Bu sayaq müqəddəs və möhtərəm bir məqamı anaların

ayağının altına salmaqdan murad cənnət həqir olmaqçün buyrulmayıblar. Və lakin analarımızın qədr və məzilətini ali, olduqca ali və müqəddəs, olduqca müqəddəs tutmaq üçün buyurulmuş bir hökmü qatidir...Varmı yer üzündə Adəm əleyhissalamdan başqa anasız vücuda gələn bir nəfər? Və varmı yer üzündə həmçinin bir nəfər ünas taifəsi ki, analıq vəzifəsindən qeyri surətdə xəlq olunsun? Əlcavab: "xeyr, yoxdur!" pəs arvad layiq hörmətdir və cənnət (arvadların) ayağının altındadır demək iş bu hədisi şərifin mənasını xətaya verməz zənnindəyəm".

Elm fərzdir. Cəmi müsəlman kişilərinə və müsəlman arvadlarına bir bərabərdi. Bu hədisi şərifə görə elm oxumaq dinimizdə bir "fərizə" dən hesab olunur, yerinə yetirilməsi vacib olan işlərdəndir.

Rəşid bəy elm oxumağın vacibliyini dönə-dönə qeyd edir və göstərir ki, hansı kəslərin ki, qəlbləri elmdən bixəbərdir, gözləri həqiqəti görməkdən kordur, qulaqları həqiqəti eşitməkdən kardır, onlar heyvan kimidirlər və doğru yoldan azmış halındadırlar. Arvad da, kişi də insandır, pəs arvadın da qəlbi elmi ilahidən bixəbər olsa, arvadın da gözü həqiqəti seçməkdən kor kimi olsa, qulağı da eşitməkdən kar kimi olsa, arvadlar da heyvandır, zəlalət içində azğındır. Açıq-aydındır ki, elmi-biliksiz arvadlar da cəhənnəmlikdir.

Salavatullaha ən əvvəl nazil olmuş ayeyi-şərifdə Haqqtəala buyurubdur:

"Oxu ya Məhəmməd! Sənin xaliqin çox mərhhəmətlidir ki, qələm ilə yazmaq və oxumaq peşəsini öyrətdi və insana öyrətdi ol şeyi ki, insan bilməzdi. Əgər cəmi Allah nemətlərindən yazmaqdan və oxumaqdan daha ali və daha müqəddəs bir nemət təsəvvür olunsaydı, Haqqtəala bu məqamda onun haqqında da zikr edərdi..əgər elm və bilik yalnız kişilərə məxsus olsaydı...o surətdə elmül-insan buyurmazdı... çünki, kişi də, arvad da insandır, hər ikisi də elmə və mərifətə istedadlı xəlq olunublar.

Quranın hökmünə görə elm Allahın sifətidir. Hər kəsdə bu sifətdən bir əsər olsa onun dərəcəsi ali olar (6, səh. 4).

Bütün bunları göstərən Rəşidbəy oxuculara müraciət edərək oxudun qızları, ey camaat, onlara ali məktəblər açın. Zəmanəmizdə əsrin tələbi başqadır,- deyir."

Şeirlərindən birində bir qız molladan sual edib deyir ki, "nə üçün oğlanlar elm alır yalqız? Nə olar biz də elm öyrənsək?" Qız sualın cavabını da özü deyir. "Elm insan üçün şərafətdir. Nə olar biz də elm öyrənsək?"

Müqəddəs Quranın tələblərini bir yana qoyub, şəriətə böhtan söyləyən "arvadlara yazı-yazmağı haram" buyuran nadan mollaya qız belə cavab verir:"oxuyub şəriətimizin əmrini bilmək, alim olmaq bir özgə nemətdir".

Rəşid bəy ananın məişətdəki vəzifəsini dəryada üzən bir gəminin kapitanına bənzədir və yazır ki, gəminin sahilə salamat çatdırılması kapitanın elmli və təcrübəli olmasından asılı olduğu kimi, ailənin də maddi və mənəvi xoşbətliyi məhz anaların elmli və ziyalı olmasından asılıdır.

Rəşid bəy Əfəndiyevin "Qadın məsələsi" əsərinin bir hissəsini onun öz şeirləri təşkil edir. Bu şeirlərdən biri "Anamıza xitab", digəri isə "Qaragünlü arvadlarımızın halından şikayət" başlığı altındadır. Müəllif burada da qadınları elm-bilik əldə etməyə çağırır. "Anamıza xitab" şeirində deyilir:

"Qalx ayağa, ayıl, oyan anamız!
Toxta, bir hala gəl, dayan anamız!
Get oxu, elmini avam qalma
Nökər oğlu nökər adın alma
Şahlardan, bac alan anamız!
Lərzələr canlara salan anamız!"

Rəşid bəy "Müəllim həqiqi Allahdır" adlı digər şeirində ananı ailəni bəxtəvər edən şəxs kimi tərənnüm edir, millətin anası adlandırır. "Vətəninə, millətinə, dininə, xadim olacaq, mərifətli ananı ərsəyə məktəb gətirir" deyir.

Rəşid bəy Əfəndiyevin "Qadın məsələsi" adlı əsərində şəriətə görə müsəlmanların ictimai və ailə vəziyyəti qələmə alınmışdır.

Müəllif bu əsərində tərbiyə məsələlərindən də bəhs edir. Kitabda "tərbiyə xüsusunda" adlı ayrıca bir bəhs vardır. Burada insanların tərbiyəsi ilə bağlı dəyərli fikirlər şərh olunmuşdur. Müəllifin fikrincə "İnsanları bəsləyib onun bədəninə, ruhuna və əxlaqına yavaş-yavaş qüvvət kəsb etdirməyə tərbiyə deyilir" (6, səh. 6).

Müəllifin fikrincə hər bir kəs bədəncə, ruhca və əxlaqca üç qism tərbiyəyə möhtacdır. Birinci qism bədəndə mövcud olan üzvlərin hər birinin maddi və mənəvi cəhətinin bəslənməsi ilə bağlıdır. İkinci qism həm ruhun, həm də qəlbin tərəqqisinə dairdir. Üçüncü qism tərbiyə əxlaq ilə əlaqədardır.

Rəşid bəyin fikrincə bu üç qisim tərbiyədən məhrum olan şəxs həqiqətdə adam cərgəsindən sayılmaz. Çünki zəif bədəndə ruh da zəif olur. Əxlaq cəhətincə də öz nəfsinin əsiri olacaqdır. "Quran buyurur: Adəm övladını biz daha qiymətli və nəcib xəlq elədik, fəzilət (bilikli, istedadlı, alicənab- H.Ə.), mərifət və mərhəmət sahibi yaratdıq. Həqiqətdə isə hər kəs bilsə ki, mən adamam, mərifət sahibiyəm, alicənabam heç vaxt "Ədəb və tərbiyə dairəsindən çıxmaz, yırtıcılığı və vəhşiliyi özünə ar bilər". Bu keyfiyyətlər insanda anadangəlmə, yəni fitri deyil, sonradan tərbiyə sayəsində kəsb olunur. Müəllif öz fikrini təbiət hadisələri ilə, hətta heyvanat aləmindən gətirdiyi misallarla təsdiq edir. O yazır ki, meşələrdə, tərbiyəsiz qalmış göyərtilər də vəhşi halında meyvələr verir. Vəhşi canavarlar da tərbiyə olunduqda təbiətini dəyişib ünsiyyətə adət edirlər..

Bunların hamısı tərbiyənin bərəkətindən əmələ dəlir. Müəllifin fikrincə, insana uşaqlıqda nə qərarda tərbiyə verilsə, ölənə qədər o tərbiynin vacibliyi ilə yaşayacaqdır. Bu isə tərbiyə verən anaların özlərinin tərbiyəli olub, dərəceyi-elmiyyəsindən asılıdır. Elmli və tərbiyəli anaların qucağında səidlər (xoşbəxtlər-H.Ə.) ərsəyə gələr. Elmsiz, avam anaların qucaqlarında şərarlar-fəlakət və şəqilər (yaramaz adamlar-H.Ə.) bəslənər" (6, səh. 7).

Rəşid bəy bütün bunlardan sonra ailə tərbiyəsini, ata-ananın vəzifələrini göstərir və qeyd edir ki, bu vəzifələri kamalınca bilmək "ancaq təlim və tərbiyə sayəsində mümkün olur". Hər bir ailənin xoşbəxt olması və bəxtəvər yaşaması dəxi o külfətin başçıları olan ata və analıq vəzifəsini layiqincə yerinə yetirmələrindən asılıdır. Bu işdə ananın vəzifəsi həm ağır, həm də məsuliyyətlidir. O, ananı evin hər səliqəsini əmələ gətirən hesab edir. Ana öz körpə balasını yedizdirmək, bəsləməsindən uşaq dil açıb danışmasından tutmuş onun əqlini, əqidəsini inkişaf etdirəndir, yaxşını pisdən, haramı halaldan, savabı günahdan, ədəbi ədəbsizlikdən fərqləndirən də anadır. Burada o peyğəmbər əleyhissəlamdan gətirdiyi bir misal da maraqlıdır. Orada deyilir: "Arvadlar hamilə qalırlar, doğurlar, uşaqlarını əmizdirirlər, övlada rəhimli və şəfqətli olurlar. Əgər ərləri ilə gözəl rəftar etsələr cənnətə daxil olmaqlarına şübhə yoxdur". Bütün bunlardan sonra müəllifin gəldiyi nəticə belədir: Ananın öhdəsinə düşən vəzifələrin hamısını nəzərə alanda görünür ki, "hamıdan artıq elm oxumaq arvadlara vacibdir" (6, səh. 8).

Böyük maarifçi, tanınımış müəllim Rəşid bəy Əfəndiyevin və onun sələflərinin, məsləkdaşları olan müasirlərinin arzuları zəmanəmizdə həyata keçmişdir. Bu gün Azərbaycan qadını nəinki özü elm oxuyur, təhsil alır, minlərlə balalarımıza təhsil verir. Bu gün Azərbaycan qadını müstəqil Azərbaycan dövlətinin, dövlətçiliyimizin keşiyində durur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. К вопросу об открытии женского мусульманского училища в Тифлис / газ. «Кавказ» № 52, 1896 г.

2. Баку, газ. «Кавказ» № 44, 1896 г.

3. "Əkinçi" qəzeti, № 11,1876- cı il.

4. Фирудин бек Кочарлинский. «О положении женщин и воспитание детей у мусульман». / Газета «Новое образование», № 4115, 1895 г.

5. Əhmədov H. XIX əsr Azərbaycan məktəbi. Bakı-Təhsil NPM, 2006-cı il. 580 s.

6. Рашид бек Эфендиев. Женский вопрос. Общественное и семейное положение мусульман по шариату. Тифлис, 1914, 27 с.

7. Əhmədov H.H. Azərbaycan təhsilinin inkişaf strategiyası. Bakı: Elm, 2010, 800 s.

İRƏVAN MAARİFÇİLİYİ

Rüfət Hüseynzadə,
pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor, əməkdar müəllim

Açar sözlər: *İrəvan Müəllimlər Seminariyası, pedaqoji kadrlar, müəllimlər, məzunlar.*

Ключевые слова: *Иреванская Учительская Семинария, педагогические кадры, преподавателей, студентов.*

Key words: *Irevan teachers' seminary, teachers personnel, teachers, students.*

Qədim Azərbaycan torpağı olan İrəvanın maarifçilik mühiti ilə tanış olan müasir oxucu, xüsusilə gənclərimiz bizim qədim, ulu torpaqalrımızın Qərbi Azərbaycan dediyimiz məkanda, əzəli Azərbaycan torpaqlarında xalqımızın necə zəngin maarif və mədəniyyətə sahib olduğunun, necə dəyərli məktəblər, texnikumlar, ali məktəblər yaratdıqlarının, bu təhsil ocaqlarında necə fədakar, səriştəli, peşəkar pedaqoji kadrların, elm xadimlərinin yetişməsini öyrəndikcə milli iftixar hissi keçirir və qürur duyurlar.

Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev YAP-ın VI qurultayındakı nitqində demişdir: "Onu da qeyd etməliyəm ki, biz tarixi torpaqlarımızı da unutmamalıyıq və unutmuruq. Bu da gələcək fəaliyyətimiz üçün istiqamət olmalıdır, necə ki, biz bu gün də bu istiqamətdə iş görürük. Bizim tarixi torpaqlarımız İrəvan xanlığıdır, Zəngəzur, Göyçə mahallarıdır. Bunu gənc nəsil də, dünya da bilməlidir. Mən şadam ki, bu məsələ ilə bağlı - bizim əzəli torpaqlarımızın tarixi ilə bağlı indi sanballı elmi əsərlər yaradılır, filmlər çəkilir, sərgilər təşkil olunur. Biz növbəti illərdə bu istiqamətdə daha fəal olmalıyıq və dünyanın müxtəlif yerlərində sərgilər, təqdimatlar keçirilməlidir. Çünki İrəvan bizim tarixi torpağımızdır və biz azərbaycanlılar bu tarixi torpaqlara qayıtmalıyıq. Bu, bizim siyasi və strateji hədəfimizdir və biz tədricən bu hədəfə yaxınlaşmalıyıq" (1).

Mənbələrdən məlum olur ki, İrəvanda dünyəvi məktəblər açılana qədər hələ XIII, XIV əsrlərdə Novruzəli bəy məscidi, Abbas Mirzə məscidi, Şah Abbas məscidi və digər adlarla məscidlər inşa edilmişdir ki, bu məscidlərin nəzdində mollaxana və mədrəsələr fəaliyyət göstərmişdir. XVIII əsrdə İrəvan xanı Hüseyn Əli xanın əmriylə 1766-cı ildə burada möhtəşəm Göy Məscid inşa edilmişdir ki, bu İrəvan şəhərində o dövrdə inşa edilən məscidlərin ən böyüyü hesab edilmiş və onun nəzdinə məktəb və mədrəsələr fəaliyyət göstərmişdir (3 səh, 14).

Daha sonralar xanlıqlar Rusiya